

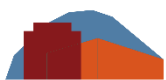
Kompetansebehov i landbruket 2022

Rapport fra kartlegging av landbrukets kompetansebehov i Nord-Østerdal

En del av prosjektet

Videre utvikling av

Tynset Studie- og Høgskolesenter

TYNSET STUDIE- OG
HØGSKOLESENTER

Innledning og bakgrunn

Kort om prosjektet

Tynset studie- og høgskolesenter (TSH) har eksistert i 21 år, og gitt over 2000 personer i regionen kompetansepåfyll på ulike nivå. Offentlig sektor har vært den største mottakeren av kompetanse levert gjennom TSH, men en rekke prosjekter har også vært rettet mot det private næringslivet. Sommeren 2020 ble det igangsatt et større utviklingsprosjekt ved TSH, finansiert av prosjektmidler fra Innlandet Fylkeskommune. Prosjektet skal i tillegg til å utvide porteføljen av studier ved TSH, vurdere finansiering, organisering og styring av TSH, og utvikle robuste system for dialog med arbeidslivet.

Fylkeskommunen vedtok nylig en strategi for fleksibel og desentralisert høyere utdanning i Innlandet der det slås fast at fylkeskommunen nå skal bidra til grunnfinansiering av aktiviteten i TSH slik at de som bor i Nord Østerdal og har lang avstand til fagskole, høyskole eller universitetscampus fortsatt skal få et likeverdig fleksibelt tilbud om høyere utdanning i nærheten av der de bor.

Som en viktig del av første fase i prosjektet fra 2020 ble det besluttet å gjennomføre en kartlegging av kompetansebehov i regionen. Oppdatert kunnskap om kompetansebehov i ulike sektorer er viktig for å kunne jobbe målrettet med utvikling av nye tilbud ved TSH, og er et viktig grunnlag for utviklingen av en fremtidsrettet forretningsmodell for TSH. Denne kartleggingen synliggjorde at det lå et potensiale i utdanning innenfor landbruk og bioøkonomi.

Landbruket utgjør samlet sett en av de viktigste næringene i Nord Østerdal. Næringen er grunnlag for nødvendig bosetting, vekst og utvikling i regionen. Landbruket er som alle andre næringer avhengig av kompetanseutvikling og et høyt kunnskapsnivå for å kunne videreutvikle seg. Dette handler både om hvordan man kan effektivisere innenfor dagens drift, utvikle nye næringsveier eller drive mer bærekraftig.

Landbruket består av en rekke små enkeltaktører med ulike forutsetninger og er dermed i motsetning til industrien eller offentlig sektor, mer krevende å samhandle med om kompetanseutvikling. Derfor ble det bestemt at Klosser Innovasjon skulle gjennomføre en ny kartlegging for å kunne utarbeide en kompetanseplan for landbruket.

Formålet er å gi aktører som Tynset studie- og høgskolesenter, landbruksorganisasjonene, de kommunale landbrukskontorene, fylkeskommunen med blant annet Storsteigen videregående skole, Fagskolen Innlandet og Høgskolen i Innlandet, et felles grunnlag for å tilby riktig kompetanse på riktig nivå og i riktig format.

Spørreundersøkelsen

Ved utarbeidelsen av spørreundersøkelsen ble det lagt vekt på å undersøke både hvilken kompetanse som er savnet innenfor dagens drift og rammer, men også hvordan landbruket kan sikre nødvendig kompetanse for fremtiden. Også innenfor nye næringer i landbruket. Dette med bakgrunn

i at landbruket står overfor blant annet teknologiutvikling, klimaendringer, digitalisering og krav til reduksjoner i utslipp samt endring i rammebetingelser, som er med på å drive kompetansebehovet.

Det er også nyttig å øke forståelsen av hvordan kompetansehevingen best kan gjennomføres slik at det blir attraktivt og tilgjengelig for den enkelte bonde i en travel hverdag. Det norske landbruket er blant annet inne i en digitaliseringsprosess hvor digitalisering foregår i både produksjon, dokumentering, rapportering og bestilling. Koronaperioden har økt mangfoldet av plattformer og metoder for kompetanseheving. Samtidig har de fleste enkeltpersoner blitt eksponert for og tillært seg bruk av digitale plattformer.

På forsommeren 2022 ble det sendt ut en spørreundersøkelse til 714 bønder i de seks kommunene i Nord Østerdal. Dette med en slik fordeling av antall brukere per kommune: Rendalen (75), Tynset (202), Alvdal (129), Folldal (108), Tolga (99) og Os (101). Vi fikk inn totalt 253 svar, noe som utgjør en svarprosent på vel 35 prosent.

Dette ble fulgt opp med fellesmøte med alle landbrukskontorene i regionen i september 2022. Der ble funnene i undersøkelsen presentert med påfølgende diskusjon og med invitasjon til innspillsrunde fra de ulike landbrukskontorene.

Metode og svakheter i analysen

Vi ser av svarene på spørreundersøkelsen at vi i større grad har nådd heltidsbrukere enn deltidsbrukere. På nasjonalt nivå er det 12 % heltidsbønder, mens det i denne spørreundersøkelsen ligger på 50 %. Dette kan tyde på at heltidsbonden i større grad har svart på undersøkelsen. Vi har gjennom spørreundersøkelsen ikke nådd ut til skogeiere som ikke har et aktivt bruk, men som også kan ha et behov for kompetanse.

Tidligere kartlegginger

NIBIOs rapport «Landbrukets kompetansebehov og utdanninger» fra 2020

I denne rapporten presenteres resultatene fra en utredning av om dagens utdanningstilbud på alle nivå er tilpasset kompetansebehovet i landbrukets verdikjede, inkludert matindustrien. Den gir også en oversikt over og gjennomgang av utdanningstilbudene, fra videregående til universitet, som er rettet mot landbruket, samt søkning og kandidatproduksjon i disse. Til slutt gjennomgås forholdet mellom kompetansebehov, utdanningstilbud og rekruttering, og det presenteres forslag til tiltak.

Når det gjelder kompetansebehov hos bonden, konkluderer rapporten med at bonden trenger økt kunnskap om klimatilpasning, dyrevelferd, jordhelse, digitale verktøy, presisjonslandbruk og hvilke muligheter ny teknologi kan gi. Ledelseskompetanse er også viktig for dagens bonde både med tanke på evnen til å lede seg selv og andre, økonomisk styring og evnen til å forholde seg til krav og regelverk innen dokumentasjon, bærekraft og nye forskrifter. Forskjellige bønder i forskjellige situasjoner har veldig forskjellige kompetansebehov. I tillegg til at bonden holder seg faglig oppdatert, er det viktig at bondens rådgivere og annet støtteapparat også har den kompetansen bonden trenger i framtida.

Felles for utdanningstilbudene som er rettet mot landbruket på videregående, fagskole eller høgskolenivå, er at søkningen er lav og at kandidatproduksjonen virker mindre enn hva arbeidsmarkedet har behov for.

Rapporten slår fast at agronomutdanningen på videregående skole gir et godt grunnlag for å drive et gårdsbruk, og denne bør videreutvikles slik at driftsledelse og økonomi også blir viktige elementer i utdanningen. Fagskoleutdanningene treffer en gruppe gårdbrukere som verdsetter videreutdanning med yrkesrelevant innhold, men er sårbar for svingninger i etterspørselen. På høyskole og universitet er søkningen til landbruksutdanning gjennomgående lav.

Det pekes på at den største utfordringen for utdanningsinstitusjonene blir å sette sammen utdanninger som i større grad enn i dag dekker behovet for både dybdekunnskap og breddekunnskap.

I rapporten settes det opp forslag til ulike tiltak som kan settes inn for å øke rekrutteringen til landbruksutdanning og møte framtidens kompetansebehov:

- Aktørene i verdikjeden må selv delta mer aktivt i utdanningspolitikken. Næringen må selv være med på å synliggjøre hvilke jobber som finnes og hva de innebærer, og i større grad ta utgangspunkt i økt interesse for grønne næringer, fornybarhet, sirkulærøkonomi og bærekraft som viktige innfallsvinkler til å øke interessen for landbruket.
- Utvikle nye studier innen bærekraft, klima, sirkulærøkonomi, fornybarhet, dyrevelferd, matvarekvalitet med hele Norden som et felles marked.
- Større grad av fleksibel og desentralisert organisering av studier med deltid, samlinger og digital undervisning.
- Videreutvikle modulbaserte utdanninger og kurs.
- Videreutvikle fagskolenes rolle i utdanningssystemet for å ivareta behovet for praksisretting og spesialisering av utdanningen.

Trender i Norsk landbruk 2018, Hedmark og Oppland

I undersøkelsen ble gårdbrukerne spurt om høyest fullførte utdanning. Gårdbrukere i Oppland ligger nokså likt med landsgjennomsnittet når det gjelder utdanningsnivå, mens gårdbrukerne i Hedmark generelt er noe høyere utdannet. I Hedmark er det litt færre enn i Oppland som kun har grunnskole eller yrkesfaglig videregående opplæring, mens det er flere som har utdanning på universitet eller høyskole.

Gårdbrukerne oppga også om de hadde landbruksfaglig utdanning (på videregående skole, høyskole, universitet eller tilsvarende). Her er det nokså store forskjeller mellom Hedmark og Oppland. Totalt 60 prosent av bøndene i Hedmark har landbruksfaglig utdanning, mens 47 % av bøndene i Oppland har det samme. Oppland ligger tett opp til det nasjonale gjennomsnittet, som er 49 %.

Bioøkonomistrategi for Innlandet 2017-2024

Strategien ble vedtatt i et felles fylkesting for Oppland og Hedmark i april 2017. Strategiens visjon: *Innlandet – et ledende kraftsentrum for bærekraftig bioøkonomi i Norge*. Denne følges opp av fem mål som skal sikre at Innlandet blir en ledende aktør i bioøkonomien, og gi vesentlige bidrag til bærekraftig vekst og utvikling, regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Hvert av de fem målene følges opp med strategier.

Et av målene i strategien er at Innlandet skal ha tilgang på nødvendig kunnskap og kompetanse for å videreutvikle bioøkonomien regionalt. Dette skal gjøres gjennom å:

- utvikle og sikre etter- og videreutdanning for landbruksnæringen
- styrke og utvikle fagutdanninger rettet mot bioøkonomi
- styrke kompetansemiljø innen presisjonsjordbruk og fremtidens landbruk
- utvikle samarbeidsavtaler med kompetansemiljøer utenfor regionen

NOU 2020: 12 Næringslivets betydning for levende og bærekraftige samfunn

Hensikten med rapporten er å utrede næringslivets betydning for å nå distriktpolitiske mål. Utvalget som har levert rapporten har valgt å trekke fram enkelte temaer som anses å ha særlig stor innvirkning på lønnsom og bærekraftig næringsutvikling i Distrikts-Norge.

Tilgang på arbeidskraft med riktig kompetanse er en av utfordringene som trekkes fram. Det påpekes at store deler av næringslivet opplever at et stramt arbeidsmarked skaper store utfordringer med rekruttering av arbeidskraft med ønsket kompetanse. Knappheten på arbeidskraft kan bidra til et bedre fungerende arbeidsmarked, gode betingelser for arbeidstakerne og høyere velferd. Men dersom virksomhetene ikke får tilgang på den arbeidskraften og kompetansen de trenger, vil det kunne gå ut over måten oppgaver løses på, og dermed svekke verdiskapingen.

Det pekes på at en av hovedutfordringene i kompetansepolitikken er å finne en god balanse mellom arbeidslivets behov og utdanningssystemets evne til å utvikle relevant og etterspurt kompetanse. Ulike aktører på tilbuds- og etterspørselssiden skal forvalte og koordinere tiltak på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer.

Rapporten beskriver de store endringene i norsk arbeidsliv som en følge av det som omtales som den fjerde industrielle revolusjon, med nye forretningsmodeller og arbeidsmåter, arbeidsdeling, digitalisering og automatisering av arbeidsprosesser.

Rapporten peker på at klimaendringene og den demografiske utviklingen vil ha stor betydning for det fremtidige kompetansebehovet i næringslivet. Det vil skape rekrutteringsutfordringer, som trolig vil være enda sterkere i deler av Distrikts-Norge som følge av demografisammensetning, sentralisering og redusert arbeidsinnvandring.

Ifølge Statistisk sentralbyrås (SSB) framskrivninger vil nær to av tre personer i arbeidsstyrken i 2035 ha enten en videregående fag- og yrkesopplæring eller en bachelor- eller mastergrad. SSBs framskrivninger viser fallende etterspørsel etter arbeidskraft med grunnskole og studieforberedende videregående opplæring som høyeste fullførte utdanning.

NOU 2020: 15 Det handler om Norge – utredning om konsekvenser av demografiutfordringer i distriktene

I NOU 2020: 15 slås det fast at desentraliserte utdanningstilbud bidrar med høy grad av lokal rekruttering til det lokale arbeidsmarkedet. En styrking av desentralisert utdanning er derfor viktig for å sikre rekruttering til distriktene, og for å sikre distriktskommuner nødvendig kompetanse.

I styring av universitets- og høyskolesektoren må kunnskapsdepartementet sikre at institusjonene tilbyr et fleksibelt utdanningstilbud som sikrer folk i distriktene tilgang til utdanning og gir mulighet for livslang læring.

Kompetansebehov i kommunenes næringsplaner

Kommunene i Fjellregionen har en gjennomgående stor landbruksavhengighet. Tidligere kartlegginger tilsier at sysselsetting og verdiskaping innen landbruk/primærnærings ligger på mellom 10-20 %, avhengig av kommunens øvrige næringsliv. Annen landbrukstilknyttet produksjon innen alt fra tømmerfaget og mindre sagbruk, til større foredlingsbedrifter med utgangspunkt i primærproduksjonen, fører landbruksavhengigheten ytterligere opp.

Alle kommunene i Fjellregionen har i sine næringsplaner egne mål og tiltaksplaner knyttet til landbruk. En gjennomgang av disse viser ikke overraskende at landbruksnæringen er satt opp som en viktig næring å støtte opp om. Her er kompetanse sentralt, og i alle de kommunale næringsplanene er dette framhevet både på generelt grunnlag, men også spesifikt for landbruksnæringen. Her er noen eksempler:

Tynset:

- *Tynset skal befeste og styrke sin status som landbrukskommune i regional og nasjonal målestokk, basert på høy utnyttelse av naturgitte ressurser og opparbeidet kompetanse.*
- *Utvikle tett kontakt med kompetansemiljøene innen bioøkonomi i Innlandet*

Alvdal:

- *Alvdal skal øke andelen faglærte blant kommende og eksisterende gårdbrukere med 20 % innen 2022.*
- *Dialog med partnere for å bygge opp under god samhandling som opprettholder og stimulerer til fortsatt sterkt produsentmiljø. Følge opp prosjektet «Utvikling av nytt opplæringstilbud – naturbasert aktivitet og næring i fjellandbruket ved Storsteigen vgs», arbeide for å opprettholde og videreutvikle elevtilbudet ved Storsteigen vgs, samt sikre tett dialog med «Kompetansesenter for fjellandbruk» i Valdres.*

Rendalen:

- *Motivere til å videreutvikle bonden, skogeieren og utmarksforvalteren som bedriftsleder – informasjon/kurs/kompetansehevede tiltak.*

Os:

- *Bidra til å utvikle nyskapingsskiltur i Os ved å lage møteplasser for læring, deling og formidling av gode eksempler.*
- *Støtte opp om entreprenørskap i skolen og etterstrebe å bruke lokale leverandører og kompetanse.*

Drivere for økt kompetansebehov

En av driverne for endringer i kompetansebehovet i landbruket er teknologiutviklingen. Det er mange som har store forventninger til hvilke muligheter ny teknologi vil gi både for å øke avlinger og produksjon på den ene siden, og for at teknologien forhåpentligvis vil være med på å løse utfordringer med klimaendringer og dyrevelferd på den andre siden. Presisjonslandbruk- og skogbruk, robotisering og digitalisering vil i større grad prege landbruket i framtiden. Dette vil kreve økt teknologisk kompetanse, og evne til å kombinere flere fagområder. Man trenger både spisskompetanse og tverrfaglighet.

Forbrukertrender med endringer i etterspørsel kan også føre til endrede kompetansebehov. Det kan dreie seg om økt etterspørsel etter norske produkter og produkter med spesielle kvaliteter som f.eks.

lokalmat. Større etterspørsel etter grønnsaker på bekostning av kjøtt kan også føre til at det utvikler seg kompetansebehov på andre områder enn tidligere.

Landbruket er forpliktet til å redusere sine klimagassutslipp. Det er fortsatt usikkerheter knyttet til hvordan dette vil påvirke næringen, men det vil bli et økende behov for «grønn kompetanse».

Endringer i rammebetingelser som f.eks. landbruksoppgjør kan føre til endrede kompetansebehov hos bonden. Dette ved at støtten til ulike produksjoner endres, det kan komme signaler om omlegging til nye produksjoner og det kan bli stilt nye krav.

Tilbakemeldinger fra landbruket

Spørreundersøkelsen gir disse faktaopplysningene:

Av de som har svart så er 4 av 5 hovedbrukere menn. 1 av 5 hovedbrukere er under 40 år. Av de som har svart, så er det aller flest hovedbrukere i 50-åra (vel 1 av 3). 43 % av hovedbrukerne er under 50 år.

56 % av de som har svart jobber heltid på garden, mens 43 % kombinerer gardsjobbingen med annen jobb. På 1 av 10 garder jobber også samboer/ektefelle heltid på garden; det vil si at de er to sammen i driften. På nær 6 av 10 garder jobber samboer/ektefelle deltid på garden. Hovedbrukerne får aller mest hjelp i gårdsdriften fra familien; der ektefelle/samboer bidrar hos 68 %, mens foreldre/barn bidrar hos 61 %. 1 av 5 får hjelp utenfra familien, mens 1 av 10 ikke har noe hjelp på garden.

Produksjon på eiendommen:

Av de som har svart så er det aller flest som har mjølkeproduksjon på ku, med grasproduksjon, skogbruk, kjøttproduksjon på storfe og sau hakk i hæl, der alle ligger over 35 %. Betydelig færre har produksjoner som ammeku, korn, gris, kylling, egg og mjølkeproduksjon på geit. Under svaralternativet *annet* så har flere ført opp potet, hest, utleievirksomhet, vedproduksjon, ammegeit, birøkt, grønnsaker mm.

Tilleggsnæring med utgangspunkt i gardens ressurser:

47 % av de som har svart har ikke noen tilleggsnæring på garden. Vel 1 av 4 driver utleievirksomhet (husvære, turisme, jakt/fiske o.l.), mens 1 av 4 driver innen tjeneste/service (håndverkstjenester, maskinkjøring o.l.). Kun 6 % av de som har svart har gårdsmat/lokalmatproduksjon.

Utdanningsnivå:

Vel 33 % av hovedbrukere har videregående utdanning som høyeste utdanning. 17 % av hovedbrukerne har fagskole. 45 % har høyere utdanning. Halvparten av samboere/ektefeller har høyere utdanning, mens 1 av 4 samboere/ektefeller har videregående utdanning som høyeste utdanning. 10 % av ektefeller/samboere har fagskole.

Når det gjelder landbruksutdanning, så viser svarene at 1 av 5 hovedbrukere ikke har noen landbruksutdanning. 41 % har agronom/voksenagronom/sivilagronom, mens 15 % har fagskole/agroteknikk. Ikke uventet så er det en enda større andel av samboere/ektefeller, faktisk 1 av 3, som ikke har noen landbruksutdanning. 15 % har agronom/voksenagronom og 4 % har fagskole/agroteknikk.

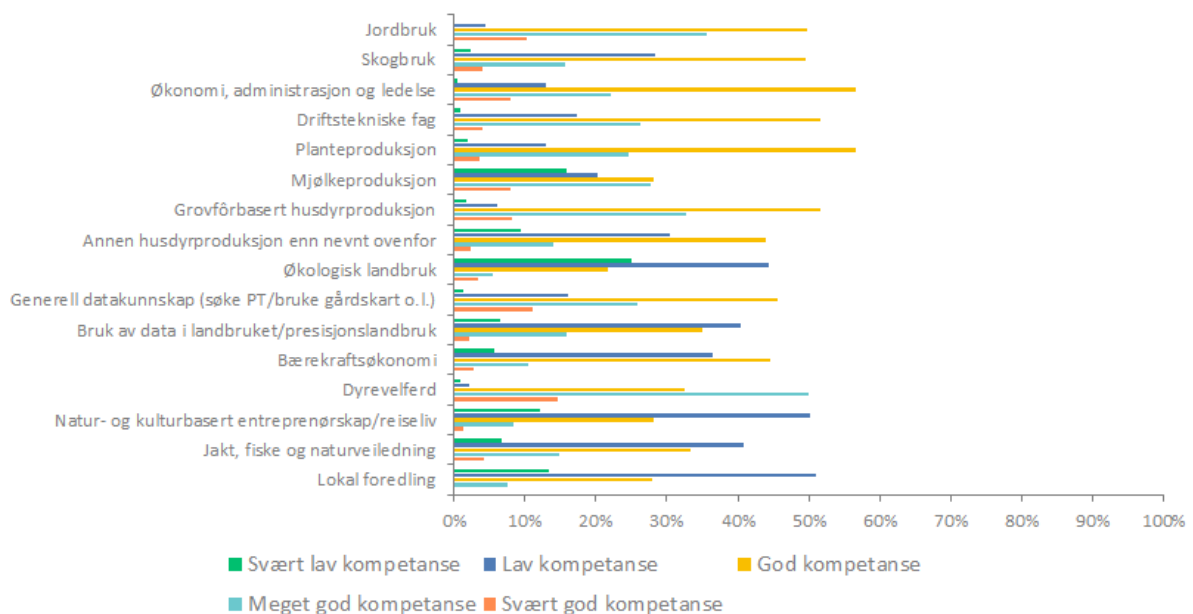
Kompetanseheving de siste fem år:

Over halvparten av de som har svart har deltatt på lokale fagmøter og fagdager de siste fem årene. 2 av 5 har deltatt på digitale kurs, mens i underkant av 1 av 3 har deltatt på kurs i regi av eksterne tilbydere. Svært få har tatt fagbrev (4 %) eller fagskoleutdanning (4 %). Vel 1 av 3 (36 %) har ikke gjennomført noe kompetanseheving de siste fem årene.

Når det gjelder årsaken til at man i liten grad har benyttet seg av etter- og videreutdanning, så svarer over halvparten at det skyldes mangel på tid. For nærmere 3 av 10 så har ikke etter- og videreutdanning vært relevant. Hos 14 % har ikke gardsbruket hatt noen mangel på kompetanse. Hos 9 % er ikke opplæringstiltakene tilpasset gardsbrukets behov, mens for 8 % vil utdanning medføre for høye kostnader for gardsbruket.

Kompetanse – dagens situasjon:

På kompetansenivå hos hovedbruker (se figur 1) så svarer svært mange at de har svært lav eller lav kompetanse innen økologisk landbruk (70 %), natur- og kulturbasert entreprenørskap/reiseliv (62 %) og lokal foredling (64 %). Litt under halvparten mener de har svært lav eller lav kompetanse innen jakt/fiske (48 %), data i landbruket (47 %) og bærekraftsøkonomi (42 %). 30 % mener de har svært lav eller lav kompetanse innen skogbruk.

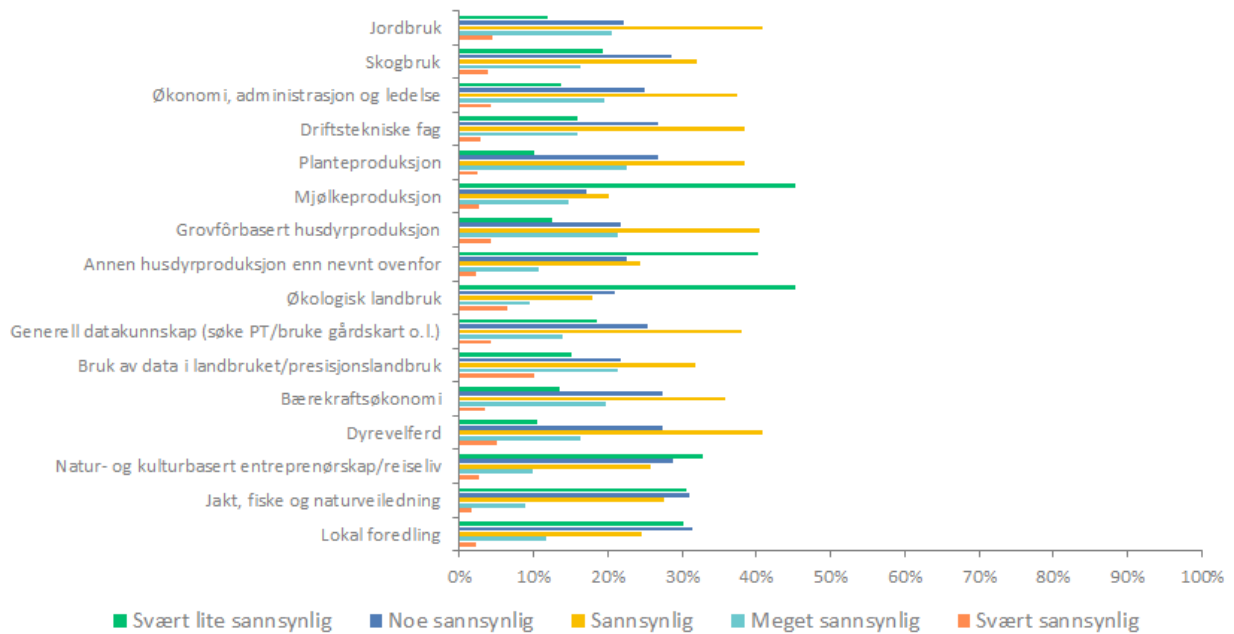
Figur 1: Figuren viser svarene på spørsmålet: Hvordan vil du vurdere hovedbrukers kompetanse innen disse områdene?

Fagområder hvor det er høy svarandel på at brukerne har svært god eller meget god kompetanse, er innen områder som Dyrevelferd, Mjølkeproduksjon, Jordbruk, Grovforbasert husdyrproduksjon og Generell datakunnskap.

Kompetanse – behov for påfyll:

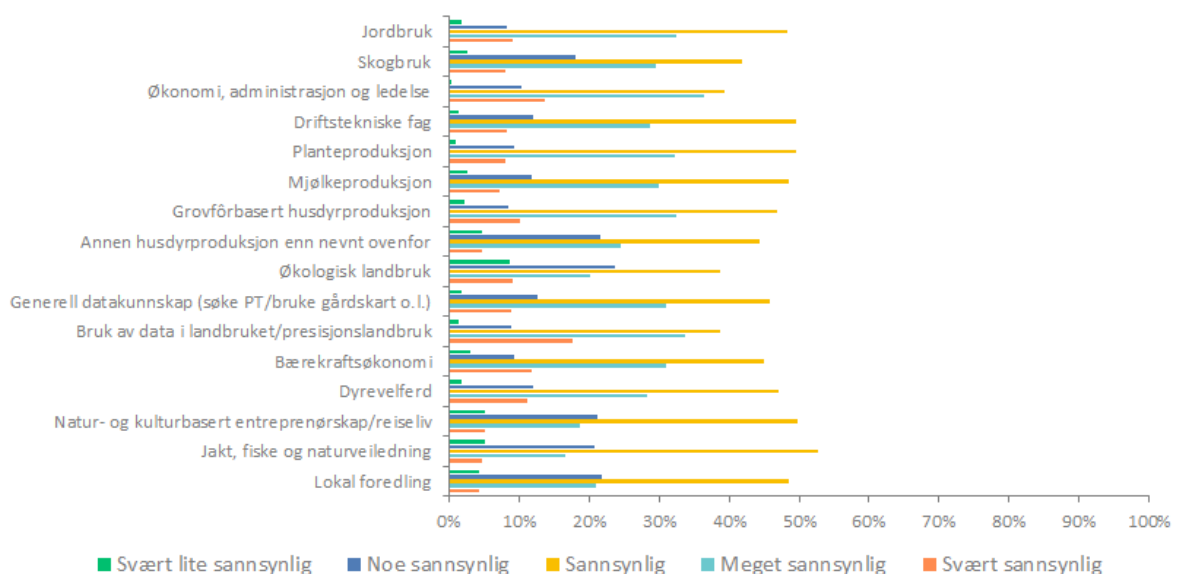
På spørsmål om hvilket nivå hovedbruker vil trenge påfyll av kompetanse, så er det to svar som skiller seg ut med svært høy svarprosent. Dette er lokale fagmøter og fagdager (81 %) og via kurs (79 %). Fagskole og årsenhet er aktuelt for henholdsvis 8 % og 4 %.

På spørsmål innenfor hvilke områder hovedbruker vil trenge påfyll av kompetanse (se figur 2), så mener over 60 % av brukerne at de vil trenge kompetanseheving innen: Jordbruk, Økonomi/administrasjon/ledelse, Planteproduksjon, Grovforbasert husdyrproduksjon, Data i landbruket/presisjonslandbruk og Dyrevelferd.

Figur 2: Figuren viser svarene på spørsmålet: Innenfor hvilke områder tror du det er mest sannsynlig at hovedbruker på garden trenger, eller i framtiden vil trenge, påfyll av kompetanse?

Når bøndene svarer mer generelt på hva de tror vil være mest sannsynlig at bønder i Nord Østerdal vil trenge av kompetanse påfyll framover (se figur 3), så øker kompetansebehovet betraktelig.

Figur 3: Figuren viser svarene på spørsmålet: Innenfor hvilke områder tror du det er mest sannsynlig at bønder i Nord Østerdal framover vil trenge påfyll av kompetanse?

Når bøndene svarer i forhold til eget kompetansebehov, så havner de ulike kompetansebehovene rundt 50-60 %. Men når vi spør mer generelt rundt hva bønder i Nord Østerdal bør lære mer om, så er det mellom 80 og 90 % av bøndene som mener at det finnes et sannsynlig kompetansebehov innen en rekke fagområder.

90 % av bøndene mener det er et sannsynlig kompetansebehov innen Økonomi/administrasjon/ledelse, Planteproduksjon og Data i landbruket. Og mellom 80 og 90 % av brukerne svarer at det er et sannsynlig kompetansebehov innen Jordbruk, Driftstekniske fag, Mjølkproduksjon, Grovforbasert husdyrproduksjon, Generell datakunnskap, Bærekraftsøkonomi, Dyrevelferd og skogbruk.

Innspill til resultatene av spørreundersøkelsen

I et møte med alle landbrukskontorene i Nord Østerdal 13. september 2022 ble spørreundersøkelsen og dens resultater presentert. Landbrukskontorene ble så utfordret til å komme med konkrete tilbakemeldinger på hva de mener bør tilbys av kompetansetiltak – både ut ifra svarene i spørreundersøkelsen og kombinert med det de selv har erfart i samhandling med bøndene. Det kom inn én tilbakemelding, fra landbrukskontoret i Tynset og Alvdal.

De påpekte at tematikken agronomi vil være avgjørende framover, i forhold til det å utnytte de ressursene bonden har på dyrket mark og utmarksbeite. De kom også med forslag om kompetanseheving gjennom korte faglige digitale kurs i kombinasjon med praktisk læring. Andre forslag var faglige webinar/frokostkurs, modul-undervisning av fagskole/voksenagronom og høgskoletilbud levert lokalt med fag knyttet mot Fjellandbruket. De kom også med forslag om Podkast Fjellregionen; med relevante faglige temaer tilpasset bønder i Fjellregionen.

Fra Storsteigen videregående skole kom det tilbakemelding på at spørreundersøkelsen gir en bekreftelse på at bøndene i Nord Østerdal er framoverlente, og viser interesse både for utdanning som gir formalkompetanse samt faglige møtepunkter av kortere varighet. Det påpekes at undersøkelsen viser at det er en stor andel bønder som ikke har formalkompetanse i landbruk. Og mangel på tid til kompetanseheving er i samsvar med det Storsteigen selv erfarer. Skolen mener svarene bygger opp under at både grunnutdanning (Vg3 landbruk/voksenagronom) og fagskoletilbud i landbruket er etterspurt, noe de også ser gjenspeiles i søkertallene til voksentilbudene.

Samarbeidsmuligheter og -partnere

Tynset studie- og høgskolesenter har vært i kontakt med flere fagskoler og høgskoler vedrørende utdanningstilbud innen landbruk.

Fagskolen Innlandet har flere studiepoenggivende heltids- og deltidsstudier som går over et og to år: Sauehold og lokal foredling, natur- og kulturbasert entreprenørskap, grovfôrbasert husdyrproduksjon for fjellandbruket, kvalitetsrevisor i landbruket, planteproduksjon og driftsledelse. Noen er nettbaserte med samlinger, og noen er knyttet til studiestedene Hvam videregående skole og Storsteigen videregående skole.

I tillegg er de i ferd med å utvikle modulbaserte utdanninger på 5 stp. i samarbeid med viktige aktører i næringen. De håper å kunne starte opp flere av disse høsten 2024, og ser for seg at Nord Østerdal kan være et aktuelt område å gjennomføre samlinger på.

De holder også på å utvikle et nytt studium innen jordbruk og teknologi; grønn teknologi og presisjon i jordbruket, som de håper å kunne starte opp som et pilotprosjekt februar 2023. Det skal legges til rette for en praktisk undervisningsform der bruk av og forståelse for ny teknologi er sentralt i studiet. Studiet skal øke kunnskapen rundt dataverktøy, analyse av data fra produksjoner og droner. De ser for seg å gjennomføre piloten i Gjøvikområdet, men er åpne for å gjennomføre samlinger i Nord Østerdal dersom det blir mange studenter fra dette området. De er veldig positive til å lage podkaster tilpasset de som jobber i landbruket.

Norges grønne fagskole – Veia tilbyr høyere yrkesfaglig utdanning innen fagene gartner, anleggsgartner, anleggsledelse, interiør, blomsterdekoratør, grønn helse og andre håndverksfag. Fagskoleutdanningene er fleksible ved at de tilbys nettbasert med samlinger. Studietilbudene varierer i omfang, antall studiepoeng og hvor mange fysiske samlinger som gjennomføres. Veia er åpne for å legge samlinger til Nord Østerdal ved mange studenter derfra. Veia tilbyr også korte bransjerettede kurs.

Ved Høgskolen i Innlandet, studiested Blæstad, har de tilbud om årsstudier, bachelorstudier og masterstudier innenfor landbruk: Årsstudium i jordbruk, årsstudium i økologisk landbruk, bachelor i agronomi, bachelor i landbruksteknikk og master i bærekraftig jordbruk. Årsstudiene og masterstudiet er hovedsakelig nettbasert med noen samlinger. Samlingene gjennomføres på Blæstad. HINN har ingen tradisjon for å gjennomføre disse studiene desentralt, men ved stor interesse fra Nord Østerdal kan det være mulig å rigge samlinger på Tynset.

Høgskolen i Innlandet, studiested Evenstad, har tilbud om årsstudier, bachelorstudier og masterstudier innenfor skogbruk: Årsstudium innen jakt, fiske og naturveiledning, bachelor i skogbruk og utmarksforvaltning, master i anvendt økologi. HINN har for tiden ikke kapasitet til å gjennomføre disse studiene desentralt.

Skogkurs (Skogbrukets Kursinstitutt) leverer mange aktuelle kurs innen landbruk og skogbruk, og har som formål å være en ledende aktør for kompetanseformidling innen næringsutvikling og forvaltning av skog og andre arealressurser. De tilbyr både nettkurs og praktiske kurs av ulik lengde. De har flere kursholdere som bor i Nord Østerdal, og kan tilby alle sine kurs i regionen.

Analyse og drøfting

Kompetanse kan deles i flere kategorier. På fag- og høgskolenivå finnes det både hele grader, årsheter og enkeltemner. Kompetansebehov kan også handle om kurs, sertifiseringer og

godkjenninger. For landbruket i Nord Østerdal kan det synes som om det er viktigere at kompetansen er relevant, framfor at den er av formell karakter.

55 % av hovedbrukerne har agronomutdanning eller tilsvarende, mens det samme tallet for samboer/ektefelle er 19 %. Det betyr at det er en stor andel av bøndene og deres nærmeste som ikke har formalkompetanse i landbruket. Med 1 av 5 hovedbrukere uten formell landbrukskompetanse og 1 av 3 samboere/ektefeller uten landbruksutdanning avdekkes et behov for generell landbrukskompetanse. Dette er i samsvar med en undersøkelse Trender i norsk landbruk 2018 som viser at ca. 40 % av bøndene i Hedmark ikke hadde formell landbruksutdanning.

Det er omtrent halvparten av de som har svart som oppgir at de har benyttet seg av etterutdanningstilbud i form av kurs og lokale fagdager de senere årene, og kun 4 % som har tatt fagbrev eller fagskoleutdanning. Dette samsvarer i stor grad med det som kommer fram i NIBIOs rapport «Landbrukets kompetansebehov og utdanninger» fra 2020 som viser at søkningen til utdanningstilbudene rettet mot landbruket på videregående, fagskole eller høgskolenivå er lav.

50 % svarer at det er mangel på tid som er hovedårsaken til at de ikke deltar i kompetansehevende tiltak. Dette kan være en forklaring på at det er lokale kurs og fagdager som er mest aktuelt for bøndene i Nord Østerdal. Dette er mindre tidkrevende enn videreutdanning på fagskole- og høgskolenivå. Det vil være viktig å legge årshjulet i landbruket til grunn når kurs og utdanning planlegges.

Det kommer også fram av undersøkelsen at kurs, fagdager og utdanningstilbud må gis lokalt hvis det skal være aktuelt. Dette er i tråd med tiltakene som er foreslått i NIBIOs rapport «Landbrukets kompetansebehov og utdanninger» fra 2020 for å øke rekrutteringa til landbruksutdanning og møte framtidens kompetansebehov: Større grad av fleksibel og desentralisert organisering av studier med deltid, samlinger og digital undervisning, videreutvikling av modulbaserte utdanninger og kurs, styrking av fagskolenes rolle i utdanningssystemet for å ivareta behovet for praksisretting og spesialisering av utdanningen.

På spørsmålet «*innenfor hvilke områder tror du det er mest sannsynlig at bønder i Nord-Østerdal framover vil trenge påfyll av kompetanse*», utgjør svaralternativene svært sannsynlig, meget sannsynlig og sannsynlig, 65-90 % på samtlige områder. Dette kan tolkes som et uttrykk for at etterspørsel etter påfyll er stor, og at bønder i Nord Østerdal fortsatt vil være framme i skoa. Det kan jo selvsagt også være et uttrykk for at bøndene opplever at kompleksiteten med det å være bonde er stor, at marginene er små, og at de av den grunn ser at kompetanse er viktig.

Oppsummert viser undersøkelsen at landbruket i Nord-Østerdal har behov for kompetansepåfyll på flere områder:

- Jordbruk
- Planteproduksjon
- Grovforbasert husdyrproduksjon
- Dyrevelferd
- Skogbruk
- Bruk av data i landbruket/presisjonslandbruk

- Bærekraftsøkonomi
- Økonomi/administrasjon/ledelse

Dette viser i stor grad at bøndene i Nord Østerdal har de samme kompetansebehov som ellers i landet ut fra det som kommer fram i NIBIOs rapport «Landbrukets kompetansebehov og utdanninger» fra 2020. Der er det økt kompetanse innen klimatilpasning, dyrevelferd, jordhelse, digitale verktøy, presisjonslandbruk, ledelse, økonomi og bærekraft som peker seg ut. Det som skiller seg ut i Nord Østerdal, sett opp mot svarene fra ellers i landet, er ikke uventet grovforbasert husdyrproduksjon, som er majoriteten i denne regionen, samt skogbruk og planteproduksjon.

I NOU 2020: 12 slås det fast at de store endringene i norsk arbeidsliv med bl.a. digitalisering og automatisering av arbeidsprosesser vil skape nye kompetansebehov, noe som også vises i svarene i denne undersøkelsen.

Konklusjoner og anbefalinger

Ut fra tilbakemeldingene i undersøkelsen og påfølgende analyse, anbefales det at det jobbes med følgende framover:

- Storsteigen videregående skole opprettholder sitt tilbud om grunnutdanning (Vg3 landbruk/voksenagronom) innen landbruket.
- TSH samarbeider med Storsteigen og lokale landbrukskontor om å arrangere regionale fagdager. Det bør varieres mellom digitale- og fysiske samlinger, og teoretisk- og praktisk innhold. Aktuelle samarbeidspartnere kan være Skogkurs, Fagskolen Innlandet og Den grønne fagskolen Vea.
- TSH undersøker hva som fins av aktuelle podkaster med landbruksrelatert innhold, og legger inn konkrete bestillinger fra samarbeidspartnere. Podkastene markedsføres via de lokale landbrukskontorene og på TSH sin hjemmeside.
- TSH og Storsteigen samarbeider med Fagskolen Innlandet om å fortsette med fagskoletilbud innen grovforbasert husdyrproduksjon for fjellandbruket.
- TSH og Storsteigen samarbeider med Fagskolen Innlandet om å markedsføre, rekruttere og gjennomføre potetskolen med samlinger i Nord Østerdal.
- TSH og Storsteigen samarbeider med Fagskolen Innlandet om å markedsføre, rekruttere og gjennomføre fagskoletilbudet sauehold og lokal foredling med samlinger i Nord Østerdal.
- TSH og Storsteigen samarbeider med Fagskolen Innlandet om å markedsføre, rekruttere og gjennomføre modulbaserte utdanninger innen landbruk og skogbruk.
- TSH og Storsteigen samarbeider med Fagskolen Innlandet om å markedsføre, rekruttere og gjennomføre fagskolens nye tilbud innen grønn teknologi og presisjon i jordbruket.
- TSH setter opp igjen Bærekraftskurset fra Høgskolesenteret i Kongsvinger, og ser på muligheten for påfølgende moduler ved Fagskolen Innlandet og/eller årsstudium ved Høgskolen i Innlandet.
- TSH tar kontakt med kompetansemiljøet innen landbruk på Mære og oppretter et samarbeid med dem.
- TSH ser på muligheten for å tilby høgskoletilbud (årsstudier og kortere studier) innen jordbruk i samarbeid med Høgskolen i Innlandet eller andre høyskoler med relevante studietilbud.

- TSH jobber videre med tilbydere innen økonomi/administrasjon/ledelse på både fagskole- og høghskolenivå.